

M. SURIAK
Lutsk

**VISION AS STRUCTURAL COMPONENTS OF THE HISTORICAL NOVEL
«ENCHANTED MUSICIANS» BY GALINA PAHUTYAK**

The article discusses the use of vision in the novel «Enchanted musicians» by Galina Pahutyak in the context of historical and literary changes in the poetics of the genre.

Key words: genre, vision, a historical novel, Baroque.

Н. В. СУРЬЯК
г. Луцьк

**ВИДЕНИЕ КАК СТРУКТУРНЫЙ КОМПОНЕНТ ИСТОРИЧЕСКОГО РОМАНА
«ЗАКОЛДОВАННЫЕ МУЗЫКАНТЫ» ГАЛИНЫ ПАГУТЯК**

Статья посвящена рассмотрению использования видения в романе Галины Пагутяк «Заколдованные музыканты» в контексте историко-литературных изменений в поэтике жанра.

Ключевые слова: жанр, видение, исторический роман, барокко.

Стаття надійшла до друку 23.07.2014 р.

УДК 823.162.1–3.09

С. В. СУХАРЄВА

м. Луцьк

ryza_sv@wp.pl

**«КАМІНЬ ПРОТИ КАМЕНЯ...»:
ПОЛЬСЬКОМОВНА АПОЛОГЕТИКА ТЕОФІЛА РУТКИ**

У статті розглянуто один із головних творів Теофіла Рутки, створений наприкінці XVII ст. Польськомовна літературна діяльність Теофіла Рутки на сьогодні залишається маловивченою сторінкою українського та польського літературознавства. Цей унікальний діяч виступив із твором «Камінь проти каменя...» (1690) проти визначного трактату Петра Могили «Літос», написаного 1644 року у відповідь на критику Східної Церкви, здійснену Касіяном Саковичем. Праця Теофіла Рутки відзначається високим ступенем тенденційності.

Ключові слова: апологетика, полеміка, трактат, Брестська унія, бароко.

Польськомовна проза Теофіла Рутки потрапила до напівзабутих літературних джерел із декількох важливих причин. Передусім, це література тенденційна, яка не завжди знаходить позитивний відгук серед читацького загалу. По-друге, вона була написана старопольською мовою, що значно утруднює її вивчення. Третім важливим фактором малої популярності польськомовних творів XVII ст. є їх малодоступність для сучасного читача і дослідника, адже праці з часів їх первинного видання здебільшого не перевидавалися і залишилися в першій редакції. Сьогодні нечисленні їх примірники знаходимо в поодиноких архівах бібліотек Польщі та України в не найкращому стані збереження. Утім, ці твори потрібно повертати до життя, оскільки без них література доби бароко залишається неповною. У пропонуваній роботі презентуємо твір «Kamień przeciw Kamieniowi to jest Refutacja Kamienia w Kijowie wydrukowanego przeciw zwierzchności tak Piotra Świętego jako i następców jego

biskupów rzymskich z Ksiąg Słowieńskich. Przez Theophila Rutkę Societatis Iesu Theologa wybrana i na widok całego świata drukiem podana. Roku od którego nam Miód z Opoki i Olej z Kamienia najtwardszego Jezusa Chrystusa wupłynął. 1690. W Lublinie w Drukarni Collegium Societatis Iesu» у світлі апологетичного діалогу на останньому етапі поунійної полеміки [4].

Вивченням творчості і життєвого шляху Теофіла Рутки принагідно займалися такі вчені, як Ростислав Радишевський [1], Людвік Гжебень [2], Іван Вагилевич [5] та ін., однак досі цій проблематиці не було присвячено жодної фундаментальної праці. Мета нашого дослідження – максимально наблизити до сучасного читача творчість Теофіла Рутки через її непересічну роль у полеміці з Петром Могилою, вказати на авторський стиль Рутки та ораторські здібності.

Теофіл (мирське ім'я – Богумил) Рутка походив із Київщини. Після закінчення єзуїтсь-

кого коледжу в Острозі прийняв постриг ченця в Єзуїтському ордені. Протягом усього періоду своєї публічної діяльності був учителем риторики, поетики, морального і полемічного богослів'я (у Кам'янці-Подільському, Києві, Любліні, Каліші, сілезійському Глогові, Познані, Львові, Луцьку). Вищу освіту здобував у Познані, там же отримав ієрейське свячення. Особливий вплив на духовне й інтелектуальне формування письменника мало його перебування в Італії та Константинополі. Останні роки життя Теофіл Рутка присвятив наверненню мусульман. Помер і був похований у Львові.

Основним науковим зацікавленням письменника був сарматський стиль, зокрема його офіційна версія, загальноприйнята в юриспруденції, літературі тощо. З огляду на високий рівень освіченості, полемісту не дорікнеш у макаронічній манері чи теологічній необґрунтованості. Із цього приводу Людвік Гжебень зауважував: «Роздуми і переклади аскетичних книг він викладав ретельно і чітко, у полеміці надавав перевагу нагромадженню якнайбільшої кількості аргументів» [2, 203]. Спосіб літературного полемізування наприкінці XVII ст. дещо змінився, що відобразилося і на авторському стилі Теофіла Рутки. Потрібно відзначити його локальні і політичні мотиви, манірність і сатиру, характерні для всієї польськомовної літератури кінця XVII ст.

Праця опонента, Петра Могили, належала до попереднього етапу полеміки – середини XVII ст. Це був не лише розквіт бароко, а й виважена наслідувальна риторика попередніх століть, свідомо «зодягнена» в сарматські шати [3]. У «Літосі» помічаємо численні паралелі з полемічними трактатами Петра Скарги, Мелетія Смотрицького, Захарії Копистенського та ін. Теофіл Рутка інакше підійшов до структури тез, виділивши їх в окремі поглиблені трактати.

У праці «Kamień przeciw Kamieniowi...» маємо справу з одним розширеним аспектом полеміки – верховенством Римського папи як наступника св. Петра. Оригінальністю відзначається апологічний вступ праці, в якому стверджено, що поза Католицькою Церквою спасіння немає. Ця полемічна теза базована на цитаті св. Августина, до творчості якого Рутка звертався неодноразово. Інтерпрета-

ційна версія полеміста полягає в його парфразуванні цитати, перекладеної польською мовою.

Апологія Теофіла Рутки присвячена Леонові Залеському, Кобринському архимандриту, Володимир-Волинському і Брестському єпископу. Як бачимо, походзячи з Кресів, Рутка ідентифікував себе з унійною конфесією і ревно її відстоював. Це один з небагатьох прикладів, коли представник західного обряду ставав на захист східної традиції. Давалося взнаки походження, обізнаність із роксолянською культурою, мовою, а особливо з полемічною літературою.

У «Передмові до Залеського» знаходимо метафорично розвинений концепт каменя, який автор використовує протягом всього твору. Письменник наголошував на його біблійній інтерпретації: «A ten na co Obóz przy Kamieniu abo pod Kamieniem? Sam to Kamień tłumaczy i sam objaśnia, że dla Pomocy: bo był *Lapis adjutorij* tam przeciwko Filistinom, a u nas zasię przeciwko Bramom Piekielnym, to jest Pogaństwom, Machometanństwom, Heretyctwom i Odszczepieństwom» [4, III].

Другим важливим концептичним образом стало обігрування імені Лев (Леон), що означало силу, могутність, відвагу, непереможність. Письменник згадував заслуги всіх пап, які прийняли це ім'я, піднімаючись на папський престол. Рутка розвинув цей концепт в історичній перспективі.

У «Передмові до Читача» Теофіл Рутка згадує про резонанс, викликаний свого часу в суспільстві працею Петра Могили «Lithos, abo Kamień...». У відповідь на тези Петра Могили найбільш промовистими були дві апології, як стверджував сам письменник: «Трибунал» Миколи Чіховича (1645) і його власна праця «Zgoda S. Cerkwie Wostocznej prawosławnej z Kościołem S. Rzymskim Katholickim Roku P. 167-8, we Lwowie wydanej». Причиною виникнення нової апології в 1690 р. стало поступове припинення літературної конфронтації католиків з Петром Могилою. Письменник зазначав, що «tej zgody ś. Exemplarze prawie wyniszczają, a upór Adwersarzów nie wyniszczają, ale bardziej się szerzy: dlategoż do Kamienia znowuśmy się przeciwko niemu udać musieli. Więc co się tam pisało, toż i tu, obszerniej jednak, powtórzy, tym umysłem, aby

prawosławny Czytelnik sam zrozumieć i sam osądzić mógł, że Kamień Kijowski z Luterskiej i Kalwińskiej wyszedł lubo skały, lubo szkoły: ponieważ się z Lutrem i Kalwinem porozumiewa i zgadza, a nie z Katholickiej Cerkwi abo Ojców śś., gdyż się z obiema nia zgadza i z obiema wojuje. Theses tym się tu porządkiem położą, którym są i u Pisarza (czy też Pisarzów) Kamienia położone» [4, XII].

Як бачимо, у праці «Kamień przeciw Kamieniowi...» збережена риторична схематичність у формі прологу (цитування Святого Письма), хоча дещо поширеного та інтерпретованого, двох традиційних передмов (до благодійника і читача) з обов'язковою геральдиком і памфлетичністю. Основна частина апології складається з одинадцяти тез богословського характеру і короткого прикінцевого *Parænesis* (настанови). Замість доксологічної молитви наприкінці твору автор проголосив анафему відступникам. Таким чином, гострота апології тісно переплетена з чітко вираженою тенденційністю.

У першій тезі [4, 1] Теофіл Рутка в основу свого вчення про верховенство папи поклав праці св. Йоана Златоуста. До цього автора він неодноразово повертатиметься в аргументах на захист католицизму, зокрема, його східної гілки – уніатства. Письменник принагідно цитує тезу Петра Могили, вказує її місцезнаходження в оригіналі, після цього висловлює рішуче заперечення. Така структура викладу збережена у всіх розділах апології.

Зокрема, у першому, одному з найдовших, розділі автор стверджував: у навчанні Східної Церкви чимало свідчень того, що св. Петро мав більшу владу, ніж інші Апостоли. При цьому Теофіл Рутка зібрав з різних джерел визначення ролі апостола Петра і подав їх у вигляді логічного конкордаційного ряду. «Во tam Cerkiew S. Wostoczna Piotra Świętego i Ojcowie SS. osobliwie i szczególnie, i personalnie Kamieniem Wiary, Osnowaniem abo Fundamentem Apostołów, Kamieniem Cerkiewnym, Perwoprestolnikiem, Perwosidalnikiem, Perwonaczalnikiem, Predstatelem, Werchownym i Werchownijszym Ucenikom abo Apostołem, Czestniejszym Werchownykom, pierwszym z uczniów, Kluczniem Niebieskim, Przystawnikiem Synowskim, Naczalem Pasterzów, Utwierdzicielem Braciej, Nastawnikiem

Apostołem, Werchownym Wsich Strategiem abo Hetmanem, Wodzem, Wojewodą w Wojsku Christusowym i Xiążęciem nazywają» [4, 1].

Спостерігається явище свідомої рутенізації богословських термінів з метою глибшого їх представлення в ортодоксійному середовищі. Автор теж виявив риторичну здібність промовляти в полеміці як «свій до своїх», як той, хто добре знається на східній традиції, а тому має право на її аналіз. Як ми вже попередньо зазначали, йому не дорікнеш у слабкій освіті чи вузькому кругозорі, тож рутенізація тексту (як, зрештою, і його латинізація) була покликана презентувати достойне місце письменника в роксолянській системі вартостей. Окрім барокової концептичності і риторичної схематичності, вбачаємо в цьому глибинні мотиви письменницької діяльності Теофіла Рутки, який зростав на руських землях, уростав у їх традиції, звичаї, культуру і дійсно вважав себе «своїм серед своїх».

У другій тезі знаходимо чергове протистояння: позиція Петра Могили «Fundamentem Cerkwie Powszechnej nikt być nie może oprócz Chrystusa. Fol. 405» – заперечення Теофіла Рутки: «Cerkiew S. Wostoczna powiada, że być może» [4, 10]. При цьому Рутка посилався на різнопланові джерела аргументації: Московські мінеї, Крахівський соборник, віленське видання книги Киселя, Печерський акафіст, думку св. Андрія, архієпископа Кесарійського тощо. Синтез аргументів поглиблював спосіб барокового мислення, згідно з яким один образ ніби нанизувався на інший, творячи сакральний авторський світ. Такий тип викладу, безперечно, викликає найбільше зацікавлення серед істориків, а в літературному плані підносить на перший план ідею концепту як об'єкту різної картини світу.

Наступні апологічні пари (теза – антитеза) побудовані з такою самою радикальністю:

«Nie masz żadnego człowieka któregoby Cerkiew uznała za Głowę swoją» – «Święta Cerkiew Wostoczna i Ojcowie SS. Wostoczni twierdzą, że jest» [4, 13];

«Jeśli może się nazwać Piotr S. Fundamentem powtórny, abo nie najprzedniejszym, tedy nie sam, ale z drugimi Apostołami. Fol. 405» – «Cerkiew S. Wostoczna z Ojcami SS. twierdzi, że Piotr S. sam jest Fundamentem powtórny Cerkwie Christusowej» [4, 20];

«Nie na Pietrze, ale na Kamieniu ... Christus obiecał Cerkiew zbudować. Fol. 418» – «Cerkiew S. Wostoczna i Ojcowie jej stojąc przy Ewangelii powiadają, że i na Pietrze» [4, 25];

«Te słowa *Tobie dam klucze*, nie samemu są rzucone Piotrowi. Fol. 410» – «Cerkiew S. Wostoczna twierdzi i Ojcowie z nią SS., że samemu» [4, 28];

«Przez one słowa *Jam prosił za Tobą, żeby nie ustawała Wiara twoja*, żadnej godności Piotrowi nie dał Christus. Fol. 409» – «Cerkiew S. i Ojcowie SS. twierdzą, że dał» [4, 34];

«Przez one słowa *Paś owce Moje*, Piotr nie jest postanowiony nad innymi Apostołami, to jest Starszym. Fol. 408» – «Cerkiew S. Wostoczna mówi z Ojcami SS., że starszym postanowiono» [4, 38];

«Papież jeśli ma pierwsze miejsce nad innymi, ma z dobrodziejstwa Cerkiewnego. Fol. 418» – «Przeciwko temu jest. Piotr S. miał pierwsze miejsce między Apostołami nie z dobrodziejstwa» [4, 45];

«Cerkiew wszystkim czterem Patriarchom równą moc dała. Fol. 414» – «Nie dała» (прийом поширеної анафори, побудованої на запитанні *Czemu?*) [4, 50];

«Żaden Papież bez Synodu Patriarchy nie złożył» – «Cerkiew Święta Wostoczna powiada, że złożył» [4, 71].

S. SUKHAREWA

Lutsk

«A STONE IS AGAINST A STONE...»: TEOFIL RUTKA'S POLISH APOLOGY

The one of the main works of Teofil Rutka, created at the end of XVII century, is examined in the article. Nowadays, Polish literary activities of Teofil Rutka remain the insufficiently known page of Ukrainian and Polish literary criticism. This figure stepped forward with his work «A stone is against a stone...» (1690) against the prominent treatise of Petro Mohyla «Lithos», was written in 1644 as the answer for the critique of East Church, made by Kasian Sakowych.

Key words: apologetics, polemics, treatise, Brest Union, the Baroque.

С. В. СУХАРЄВА

г. Луцьк

«КАМЕНЬ ПРОТИВ КАМНЯ...»: ПОЛЬСКОЯЗЫЧНАЯ АПОЛОГИЯ ТЕОФИЛА РУТКИ

В статье представлено одно из главных произведений Теофила Рутки, созданное в конце XVII в. Польскоязычная литературная деятельность Теофила Рутки на сегодня остается малоизученной страницей украинского и польского литературоведения. Этот униатский деятель выступил с произведением «Камень против камня...» (1690) против известного трактата Петра Могилы «Литос», изданного в 1644 году в ответ на критику Восточной Церкви, написанную Касианом Саковичем. Работа Теофила Рутки отличается высоким уровнем тенденциозности.

Ключевые слова: апологетика, полемика, трактат, Брестская уния, барокко.

Можемо зробити висновок, що праця Теофіла Рутки «Камієнь прzeciw Камієніowi...» наближає до нас не лише суспільну позицію одного письменника чи його опонентів, а й висвітлює релігійні настрої і пошуки цілої барокової доби, що повільно заходила за небосхил. Тенденційність тодішніх мислителів сприяла розвитку потужної концептичної образності, що виводила літературу на власну колію розвитку. У цьому напрямку творчість Теофіла Рутки надалі потребує вивчення, особливо якщо враховувати той факт, що кожній богословській проблемі в ході полеміки письменник присвятив окрему апологію.

Список використаних джерел

1. Радишевський Р. Польське посередництво у формуванні українського бароко / Ростислав Радишевський // Київські полоністичні студії. Українсько-польські літературні контексти доби. — Т. VI. — К., 2004. — С. 7—28.
2. Grzebień L. Teofil Rutka / Ludwik Grzebień // PSB. — Т. XXXIII. — З. 137. — S. 203—204.
3. Mohyla P. Lithos abo Kamień z Procy Prawdy Cerkwi Ś. Ruskiej Prawosławnej na skruszenie fałeczno-ciemnej perspektiwy albo raczej paszkwilu od Kasjana Sakowicza / Piotr Mohyla. — Kijów : Drukarnia Monastynu Ławry Pieczarskiej Kijowskiej, 1644. — 424 s.
4. Rutka T. Kamień przeciw Kamieniowi to jest Refutacja Kamienia w Kijowie wydrukowanego przeciw zwierzchności tak Piotra Świętego jako i następców jego biskupów rzymkich z Ksiąg Słowieńskich / Teofil Rutka. — Lublin : Collegium Societatis Iesu, 1690. — 76; [XII] s.
5. Wagilewicz D. J. Pisarze polscy Rusini / Dalibor Jan Wagilewicz. — Przemyśl : Południowo-Wschodni Instytut Naukowy, 1996. — 318 s.

Стаття надійшла до редколегії 31.07.2014 р.